

Dariusz Czakowski

Konkurencyjność międzynarodowa podstawowych produktów rolnych w Polsce przed i po akcesji do Unii Europejskiej (1994–2013)

Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy 10, 161-180

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DARIUSZ CZAKOWSKI

KONKURENCYJNOŚĆ MIĘDZYNARODOWA PODSTAWOWYCH PRODUKTÓW ROLNYCH W POLSCE PRZED I PO AKCESJI DO UNII EUROPEJSKIEJ (1994–2013)

Streszczenie: W artykule podjęto próbę określenia konkurencyjności sektora rolno-spożywczego z perspektywy dziesięciu lat przed akcesją oraz po niej. W tym celu zbadano kształtowanie się salda bilansu handlowego podstawowymi produktami rolnymi oraz wybranych wskaźników związanych z ich pozycją konkurencyjną na arenie międzynarodowej tj. wskaźnikiem pokrycia importu eksportem (TC), handlu wewnątrzgałęziowego Grubela-Lloyda (IIT), relatywnej komparatywnej przewagi eksportu (XRCA), relatywnej chłonności importu (MRCA) oraz wskaźnikiem relatywnej przewagi handlu (RTA). Przeprowadzenie badań z podziałem na dwa podokresy: przedakcesyjny (1994–2003) oraz poakcesyjny (2004–2013) miało na celu identyfikację zmian, które były determinowane przyłączeniem się Polski do jednolitego rynku europejskiego oraz podleganiem wspólnej polityce polnej, wskutek akcesji do Unii Europejskiej.

Słowa kluczowe: integracja europejska, konkurencyjność sektora rolno-spożywczego, rynki produktów rolnych.

1. WSTĘP

W dobie globalizacji oraz wzrostu stopnia otwartości państw na wymianę zagraniczną, wysoka konkurencyjność sektorów gospodarki na arenie międzynarodowej stanowi jeden z kluczowych czynników wzrostu gospodarczego. Kształtowanie się pozycji konkurencyjnej zależy od wielu czynników do których można zaliczyć między innymi¹: wielkość, strukturę i efektywność wykorzystania zasobów produkcyjnych, politykę gospodarczą, międzynarodowe otoczenie ekonomiczne. Trwały i stabilny rozwój przedsiębiorstw, sektorów czy całych gospodarek jest determinowany uzyskiwaniem lepszych wyników od podmiotów konkurencyj-

¹ M. Radło, *Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki. Uwagi na temat definicji, czynników i miar*, Instytut Gospodarki Światowej – Szkoła Główna Handlowa. Warszawa, 2008, s. 3–15.

nych². A. Woś zdefiniował konkurencyjność zewnętrzną rolnictwa jako, zdolność lokowania się krajowych firm na rynkach zagranicznych i rozwijania efektywnego eksportu³. Zaznaczył również, iż warunkiem skutecznej konkurencyjności zewnętrznej rolnictwa jest jego konkurencyjność wewnętrzna, której przedstawił dwie definicje: jako pozycji ekonomicznej rolnictwa w stosunku do innych gałęzi gospodarki narodowej w danym czasie oraz jako siły i zdolności rolnictwa do poprawiania jego pozycji w stosunku do pozostałych, nierolniczych gałęzi gospodarki narodowej. Zniknięcie ograniczeń handlowych z krajami Wspólnoty, po akcesji Polski do Unii Europejskiej, stworzyło dobrą okazję do ożywienia produkcji krajowej poprzez zwiększenie wolumenu eksportu zwłaszcza, iż średnie koszty pracy w Polsce były niższe, aniżeli w krajach unijnych. Z drugiej zaś strony wspólny rynek oznaczał większą konkurencję i wymuszał na producentach dbałość o lepszą jakość produktów oraz usprawnianie produkcji poprzez rozwój technologiczny. Ponadto poprzez procesy dostosowawcze do standardów unijnych następowało uprzemysławianie przetwórstwa rolno-spożywczego i jego koncentracja⁴.

2. METODYKA BADAŃ

W celu określenia poziomu konkurencyjności krajowego sektora rolno-spożywczego posłużono się wskaźnikiem pokrycia importu eksportem (*Trade Coverage* – TC), handlu wewnątrzgałęziowego Grubela-Lloyda (*Intra Industry Trade* – IIT), relatywnej komparatywnej przewagi eksportu (*Relative Revealed Comparative Export Advantage Index* – XRCA), relatywnej chłonności importu (*Relative Import Penetration Index* – MRCA) oraz wskaźnikiem relatywnej przewagi handlu (*Relative Trade Advantage Index* – RTA)⁵.

$$TC = \frac{Ex}{Im} ; IIT = \frac{(Ex + Im) - |Ex - Im|}{(Ex + Im)}$$

Wskaźnik pokrycia importu eksportem (TC) odzwierciedla relację pomiędzy wartością eksportu (Ex), a importu (Im). Jego wartość powyżej jedności oznacza, iż na danym rynku wartość eksportu przeważa na wartością importu. Z kolei wskaźnik handlu wewnątrzgałęziowego Grubela-Lloyda policzono jako relację sumy eksportu i importu żywności w danym kraju, pomniejszonej o wartość bezwzględną różnicy tych wielkości do sumy eksportu i importu żywności w tym

² K. Domańska, A. Nowak, *Konkurencyjność polskiego rolnictwa na rynku Unii Europejskiej*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 361, s. 29–37.

³ A. Woś, *Konkurencyjność wewnętrzna rolnictwa*, IERiGŻ, Warszawa 2001, s. 30–34.

⁴ R. Urban, I. Szczepaniak, R. Mroczek, *Polski sektor żywnościowy w pierwszych latach członkostwa*, Program Wieloletni 2005–2009 (nr 177), IERiGŻ-PIB, Warszawa 2010, s. 61–65.

⁵ K. Pawlak, *Competitiveness of chief producers of plant raw materials in intra-EU trade*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego” 2010, nr 10 (25), s. 69–70.

kraju⁶. Powyższy wskaźnik przyjmuje wartości z przedziału [0;1]. Jego wysoka (niska) wartość oznacza, iż w danym sektorze handel ma (nie ma) charakter wewnątrzgałęziowy.

$$XRCA = \frac{Ex_{ij}}{Ex_{ik}} / \frac{Ex_{lj}}{Ex_{lk}} ; MRCA = \frac{Im_{ij}}{Im_{ik}} / \frac{Im_{lj}}{Im_{lk}} ; RTA = XRCA - MRCA$$

Wskaźniki relatywnej komparatywnej przewagi eksportu (XRCA) oraz relatywnej chłonności importu (MRCA) zostały określone jako relacja dwóch ilorazów. Pierwszy z nich stanowi stosunek eksportu (importu) produktów rolno-żywnościowych w Polsce do ogólnoświatowego eksportu (importu) produktów rolno-żywnościowych. Drugi to natomiast relacja całkowitej wartości eksportu (importu) w Polsce i w skali całego świata (pomniejszonego o wartość produktów rolno-spożywczych). Natomiast wskaźnik relatywnej przewagi handlu produktami rolno-żywnościowymi (RTA) policzono jako różnicę pomiędzy wskaźnikiem komparatywnej przewagi eksportu (XRCA) oraz relatywnej chłonności importu (MRCA)⁷. Dodatnia wartość wskaźnika relatywnej przewagi handlu produktami rolno-żywnościowymi (RTA) oraz większy od jedności wskaźnik komparatywnej przewagi eksportu (XRCA) świadczą o konkurencyjności danej gałęzi. Natomiast sytuacja w której wskaźnik relatywnej przewagi handlu produktami rolno-żywnościowymi (RTA) jest mniejszy od zera i jednocześnie wskaźnik relatywnej chłonności importu (MRCA) jest większy od jedności świadczy o niskiej konkurencyjności danej branży. W pozostałych przypadkach, otrzymane wyniki nie są jednoznaczne⁸.

3. KONKURENCYJNOŚĆ MIĘDZYNARODOWA SEKTORA ROLNO-SPOŻYWCZEGO

Na tle ujemnego bilansu handlowego w Polsce w latach 1994–2013, warto podkreślić iż saldo wymiany handlowej produktami rolno-żywnościowymi po akcesji przybierało w każdym z dziesięciu obserwowanych lat wartości dodatnie (rys. 1). Tymczasem przed akcesją dziewięciokrotnie było ujemne i tylko raz, w 2003 roku, dodatnie. Warto również dodać, iż w okresie przedakcesyjnym dynamika importu i eksportu produktów rolno-żywnościowych wyrażona w cenach stałych z roku 2013 była relatywnie niewielka. Z kolei po akcesji obserwowano spore przyrosty obydwu wskaźników, przekładające się na znaczący wzrost

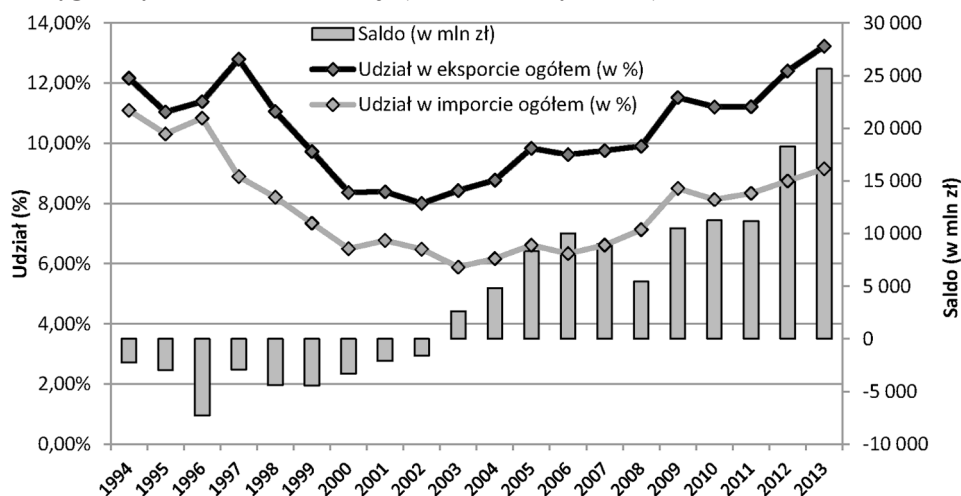
⁶ H. G. Grubel, P. J. Lloyd, *The Empirical Measurement of Intra-Industry Trade*, "Economic Record" 1971, vol. 47, No. 4, s. 494–517; H. G. Grubel, P. J. Lloyd, *Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products*, Wiley, New York 1975.

⁷ K. Froberg, M. Hartmann, *Comparing Measures of Competitiveness*, Discussion Paper, No. 2, IAMO, Halle 1997, s. 7–9.

⁸ K. Pawlak, *Pozycja konkurencyjna głównych producentów i eksporterów nasion oleistych i olejów roślinnych w handlu wewnątrzspółnotowym*, „Journal of Agribusiness and Rural Development” 2014, nr 3 (33), s. 187–188.

wymiany handlowej. W latach 1994–2003 średnia wartość eksportu produktów rolno-spożywczych wynosiła niecałe 18 mld zł rocznie, podczas gdy w latach 2004–2013 było to już prawie 54 mld zł. Mniejszą dynamikę zaobserwowano w przypadku zmiany wartości importu pomiędzy badanymi okresami. Średnio w dziesięcioleciu przed akcesją wartość importu wyniosła niecałe 21 mld zł rocznie. Natomiast w okresie poakcesyjnym średnia wzrosła do ponad 42 mld zł. Powyższa obserwacja dowodziła bardziej dynamicznego wzrostu eksportu produktów rolno-żywnościowych w stosunku do ich importu. Identyczne wnioski można było sformułować na podstawie analizy udziału eksportu i importu produktami rolno-spożywczymi w handlu ogółem. Niniejsze spostrzeżenia sugerują wzrost konkurencyjność krajowego sektora rolno-spożywczego.

Rysunek 1. Udział eksportu i importu rolno-spożywczego w wymianie handlowej ogółem (w %) i saldo handlu produktami rolno-spożywczymi (w mln zł, w cenach stałych – skorygowanych o wskaźnik inflacji (CPI, r. bazowy = 2013))

Źródło: obliczenia własne na podstawie, *Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi. Analizy Rynkowe*, nr 1–42, IERiGŻ-PIB, 1995–2015, Warszawa 2015.

Na podstawie otrzymanych wyników możemy stwierdzić, iż krajowy sektor rolno-spożywczy, z wyjątkiem lat 1995–1996, był konkurencyjny w skali ogólnostanowiska (tabela 1). Świadczyło o tym kształtowanie się wskaźnika komparatywnej przewagi eksportu (XRCA) powyżej jedności oraz wskaźnika relatywnej przewagi handlu (RTA) powyżej zera. Kształtowanie wskaźnika komparatywnej przewagi eksportu (XRCA) w okresie przedakcesyjnym mogło być w dużym stopniu uwarunkowane cyklicznymi wahaniami koniunktury gospodarczej w Polsce. Powyższa prawidłowość została potwierdzona istotnym współczynnikiem korelacji liniowej Pearsona⁹ ($r = 0,68$) pomiędzy stopą

⁹ Współczynnik korelacji był istotny statystycznie na p. istotności $p=0,05$ ($n=10$, wartość krytyczna 0,6319).

realnego wzrostu gospodarczego, a wskaźnikiem relatywnej przewagi eksportu (XRCA). W rezultacie tej współzależności zaobserwowano spadek wskaźnika komparatywnej przewagi eksportu (XRCA) w okresie bezpośrednio poprzedzającym akcesję do Unii Europejskiej. Warto jednak podkreślić, iż pomimo niekorzystnych uwarunkowań gospodarczych, wskaźnik RTA w latach 1997–2003 był niezmiennie dodatni ze względu na relatywnie wyższy spadek wskaźnika relatywnej chłonności importu (MRCA), aniżeli to miało miejsce w przypadku wskaźnika relatywnej komparatywnej przewagi eksportu (XRCA). Natomiast kształtowanie się wartości wskaźnika relatywnej przewagi handlu (RTA) w okresie przedakcesyjnym sugerowało, iż niekorzystna koniunktura gospodarcza w Polsce w większym stopniu przyczyniła się do wyparcia części importu z rynku, aniżeli do spadku eksportu. W rezultacie powyższego wzrosła konkurencyjność krajowych producentów rolno-spożywczych.

Tabela 1. Wybrane wskaźniki konkurencyjności krajowego sektora rolno-spożywczego^a w handlu ogólnosiwiatowym w latach 1994–2013

Wyszcz.	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	1994–2003 ^g
TC ^b	0,79	0,75	0,64	0,82	0,77	0,75	0,78	0,89	0,86	1,06	0,81
IIT ^c	0,88	0,86	0,78	0,90	0,87	0,86	0,88	0,94	0,93	0,97	0,89
XRCA ^d	1,32	1,24	1,27	1,56	1,35	1,27	1,21	1,19	1,08	1,14	1,26
MRCA ^e	1,24	1,27	1,29	1,11	1,00	0,95	0,96	0,91	0,90	0,80	1,04
RTA ^f	0,09	-0,03	-0,02	0,45	0,36	0,33	0,25	0,27	0,19	0,33	0,22
Wyszcz.	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2004–2013 ^g
TC ^b	1,22	1,32	1,33	1,24	1,15	1,25	1,25	1,20	1,32	1,44	1,27
IIT ^c	0,90	0,86	0,86	0,89	0,93	0,89	0,89	0,91	0,86	0,82	0,88
XRCA ^d	1,40	1,60	1,61	1,53	1,43	1,50	1,51	1,49	1,71	1,75	1,55
MRCA ^e	0,91	1,02	0,99	0,97	0,95	1,03	1,03	1,06	1,14	1,11	1,02
RTA ^f	0,49	0,58	0,62	0,55	0,47	0,48	0,48	0,43	0,58	0,64	0,53

^a Towary rolno-spożywcze zgodnie z klasyfikacją FAOSTAT (kod 1882), Odnosi się do importu i eksportu produktów rolno-spożywczych, z wyłączeniem produktów rybnych i leśnych; ^b TC – wskaźnik pokrycia importu eksportem; ^c IIT – wskaźnik handlu wewnątrzgałęziowego; ^d XRCA – wskaźnik relatywnej komparatywnej przewagi eksportu; ^e MRCA – wskaźnik relatywnej chłonności importu; ^f RTA – wskaźnik relatywnej przewagi handlu; ^g średnia arytmetyczna dla podanego okresu.

Źródło: obliczenia własne na podstawie: FAOSTAT, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/> [19.08.2016]; The World Bank, <http://databank.worldbank.org/data/> [19.08.2016].

W okresie poakcesyjnym zaobserwowano dalszą poprawę wskaźnika relatywnej przewagi handlu (RTA) produktami rolno-spożywczymi, którego korzystne kształtowanie zostało nieznacznie zachwiane poprzez światowy kryzys gospodarczy z roku 2008. Jednakże, w przeciwieństwie do okresu przedakcesyjnego, odnotowano ujemną współzależność pomiędzy stopą wzrostu PKB, a wskaźnikami komparatywnej przewagi eksportu oraz relatywnej chłonności importu. W przypadku wskaźnika relatywnej chłonności importu (MRCA) związek był dodatkowo

istotny statystycznie¹⁰ ($r = -0,72$). Oznaczało, to iż konkurencyjność krajowych producentów rolno-spożywczych nie była w takim samym stopniu zależna od koniunktury gospodarczej, jak w latach 1994–2003. Mogło to stanowić z kolei efekt przeobrażeń, które miały miejsce w tym sektorze w związku z akcesją. Można do nich przede wszystkim zaliczyć wzrost wsparcia finansowego oraz zniesienie barier handlowych z krajami Wspólnoty.

Warto także zwrócić uwagę, iż wzrost wskaźnika relatywnej komparatywnej przewagi eksportu (XRCA) był najbardziej dynamiczny w latach 2004–2005. Natomiast jego wartość pomiędzy rokiem 2006, a 2013 rosła zdecydowanie wolniej. Potwierdza to tym samym, iż krajowi producenci rolni w ciągu dwóch pierwszych lat po akcesji wykorzystali w swoje przewagi komparatywne w stosunku do konkurentów z państw Wspólnoty i wyraźnie zwiększyli wartość eksportu. Z kolei w następnych latach sytuacja uległa stabilizacji i kształtowanie wskaźnika XRCA nie podlegało już tak znacznym wahaniom. Kształtowanie się wskaźnika pokrycia importu eksportem (TC) w okresie poakcesyjnym również świadczyło o pozytywnym kierunku przeobrażeń w sektorze rolno-spożywczym. W latach 2004–2013 średnia wartość tego wskaźnika była wyższa od jedności i wynosiła 1,27. Podczas gdy przed akcesją wskaźnik TC średnio był na poziomie 0,81. Warto także dodać, iż zaobserwowano różnicę pomiędzy kształtowaniem się wskaźnika TC na rynku rolno-spożywczym, a w porównaniu do całej gospodarki. Chociaż, zarówno w jednym, jak i drugim przypadku wskaźnik pokrycia importu eksportem (TC) wzrósł, to jednak na rynku rolno-spożywczym zmiany miały charakter bardziej dynamiczny i korzystny.

Wskaźnik handlu wewnątrzgałęziowego Grubela-Lloyda (IIT) produktami rolno-spożywczymi na przestrzeni całego badanego okresu kształtował się na zbliżonym poziomie. W rezultacie, oznaczało to, iż strumienie eksportu i importu równoważyły się w podobnym stopniu i handel wewnątrzgałęziowy nie wykazywał się istotnymi dysproporcjami. Warto dodać, iż zwłaszcza z perspektywy konsumentów, wysoki poziom tego wskaźnika stanowi korzystne zjawisko. Oznacza on bowiem, iż krajowa gospodarka jest w stanie zaspokoić bardziej różnorodne preferencje popytowe ostatecznych odbiorców poprzez rozszerzenie oferty asortymentowej¹¹. Ponadto w skali międzynarodowej wysoki poziom handlu wewnątrzgałęziowego poszczególnych państw pozwala na ograniczenie kosztów produkcji i oznacza bardziej efektywną alokację czynników wytwórczych za sprawą osiągania korzyści skali. Warto również zaznaczyć, iż akcesja Polski do Unii Europejskiej w istotny sposób zmieniła także warunki handlu z państwami nie będącymi członkami Wspólnoty. Polska straciła możliwość prowadzenia odrębnej polityki handlowej i została zobligowana do wypowiedzenia wszystkich umów handlowych, w tym także o handlu preferencyjnym. W efekcie pogorszyły

¹⁰ Współczynnik korelacji był istotny statystycznie na p. istotności $p=0,05$ ($n=10$, wartość krytyczna 0,6319).

¹¹ M. Jagiełło, *Wskaźniki międzynarodowej konkurencyjności gospodarki*, Studia i Materiały nr 80, Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktury, Warszawa 2003, s. 41–45.

się warunki dostępu do rynków pozaunijnych, w tym m.in. do rynku rosyjskiego i amerykańskiego¹².

Wzrost konkurencyjność całego sektora rolno-spożywczego stwarzał odpowiednie warunki do korzystnego kształtowania się wartości wymiany handlowej na poszczególnych rynkach produktów rolnych. Warto wspomnieć, iż poprawa konkurencyjności była także wynikiem znacznego wsparcia produkcji w formie dopłat pośrednich i bezpośrednich, które były zdywersyfikowane w zależności od typu prowadzonej działalności rolnej¹³. Dofinansowanie miało charakter celowy i jego zadaniem było wspieranie kluczowych i strategicznych produktów rolnych, między innymi w perspektywie bezpieczeństwa żywnościowego. Priorytet stanowiła także poprawa warunków życia na wsi. Wynikało to z zapisów wspólnej polityki rolnej, która jest kompleksowym i wieloletnim programem zawierającym precyzyjne cele oraz instrumenty do nich prowadzące¹⁴. Podstawowe różnice w kształtowaniu się bilansu handlowego oraz poziomu konkurencyjności uwidoczniły się już pomiędzy rynkiem produktów roślinnych i zwierzęcych, a kolejne wraz z analizą poszczególnych produktów.

Na podstawie przeprowadzonych obserwacji stwierdzono, iż produkty roślinne miały większy udział zarówno w wielkości importu, jak również eksportu na rynku produktów rolno-spożywczych w Polsce (tabela 2). Niniejsze zjawisko nie stanowiło zaskoczenia, ponieważ również w skali globalnej wymiana handlowa produktami rolnymi pochodzenia roślinnego przeważało nad tymi, które są związane z hodowlą zwierząt¹⁵. Średnia wartość eksportu produktów roślinnych oraz zwierzęcych w okresie poakcesyjnym (2004–2013) była około trzy razy wyższa, niż przed akcesją (1994–2003). Natomiast dynamika średniej wartości importowanych produktów była wyższa w przypadku produktów zwierzęcych. Zaobserwowano trzykrotne zwiększenie się wartości ich importu w okresie poakcesyjnym, podczas gdy wartość importu produktów roślinnych była tylko około dwukrotnie wyższa w okresie poakcesyjnym. Powyżej wskazana różnica w tempie zmian średniej wartości importu wynikała z faktu, iż na rynku produktów roślinnych saldo wymiany handlowej, w okresie przedakcesyjnym, było wyraźne ujemne. Natomiast dzięki relatywnie wolniejszemu wzrostowi wartości importu w stosunku do eksportu, średnia wartość salda handlowego produktów roślinnych była dodatnia w okresie poakcesyjnym. Jednakże, nadal utrzymywała się spora różnica pomiędzy bilansem handlowym produktami roślinnymi, a zwierzęcymi. Saldo handlowe dla tej drugiej grupy produktów było średniorocznie o ponad 8 mld zł wyższe w okresie poakcesyjnym. Warto również dodać, iż średnia war-

¹² I. Szczepaniak (red.), *Ocena rozwoju konkurencyjności polskich producentów żywności po integracji z Unią Europejską*, Program Wieloletni 2005–2009 (nr 99), IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008, s. 9–10.

¹³ A. Judzińska, W. Łopaciuk, *Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na zmiany w rolnictwie*, Program Wieloletni 2011–2014 (nr 38), IERiGŻ-PIB, Warszawa 2012, s. 7–12.

¹⁴ J. Rowiński, *Wsparcie rolnictwa w wybranych krajach*, Program Wieloletni 2011–2014 (nr 18), IERiGŻ-PIB, Warszawa 2011, s. 7–9.

¹⁵ FAOSTAT, <http://faostat3.fao.org/compare/E> [19.08.2016].

tości salda dla pozostałych produktów w okresie poakcesyjnym była dodatnia, podczas gdy w latach 1994–2003 jej średnia wartość była ujemna. Powyższe przekształcenia determinowały zdecydowaną poprawę średniego salda w handlu wszystkimi produktami rolno spożywczymi w okresie poakcesyjnym.

Tabela 2. Wartość produkcji zwierzęcej i roślinnej (w mln zł, w cenach stałych – skorygowanych o wskaźnik inflacji – CPI (rok bazowy 2013) oraz jej udział (w %) w wymianie handlowej produktami rolno-spożywczymi w Polsce

Wyszczególnienie		1994–2003 ^a		2004–2013 ^a		2004–2013 / 1994–2003 ^b
		Wartość (w mln zł)	Udział	Wartość (w mln zł)	Udział	
Produkty zwierzęce	Eksport	6 822	38,27%	21 272	39,47%	3,12
	Import	3 783	18,29%	11 691	27,55%	3,09
	<i>Saldo</i>	<i>3 038</i>	-	<i>9 580</i>	-	-
Produkty roślinne	Eksport	9 585	53,77%	29 562	54,86%	3,08
	Import	13 356	64,58%	28 221	66,50%	2,11
	<i>Saldo</i>	<i>-3 771</i>	-	<i>1 341</i>	-	-
Produkty nie- klasyfikowane, jako roślinne lub zwierzęce	Eksport	1 420	7,96%	3 055	5,67%	2,15
	Import	3 542	17,13%	2 524	5,95%	0,71
	<i>Saldo</i>	<i>-2 122</i>	-	<i>531</i>	-	-
Razem	Eksport	17 827	-	53 889	-	3,02
	Import	20 681	-	42 437	-	2,05
	<i>Saldo</i>	<i>-732</i>	-	<i>10 922</i>	-	-

^a Średnia arytmetyczna z lat; ^b indeks dynamiki pomiędzy wskazanymi okresami.

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Handel zagraniczny produktami rolno- spożywczymi. Analizy Rynkowe*, nr 1–42, IERiGŻ-PIB, 1995–2015, Warszawa 2015.

W celu identyfikacji konkurencyjności producentów roślinnych i zwierzęcych, ocenianej przez pryzmat wartości wymiany handlowej na obydwu omawianych rynkach, policzono analogicznie jak dla całego rynku produktów rolno-spożywczych następujące wskaźniki: pokrycia importu eksportem (TC), handlu wewnątrzgałęziowego Grubela-Lloyda (IIT), relatywnej komparatywnej przewagi eksportu (XRCA), relatywnej chłonności importu (MRCA) oraz relatywnej przewagi handlu (RTA).

Tabela 3. Wybrane wskaźniki konkurencyjności krajowego rynku produktów roślinnych^a w handlu międzynarodowym w latach 1994–2013

Wyszcz.	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	1994–2003 ^g
TC ^b	0,65	0,54	0,44	0,59	0,54	0,57	0,58	0,66	0,66	0,78	0,6
IIT ^c	0,79	0,7	0,61	0,74	0,7	0,73	0,74	0,8	0,8	0,88	0,75
XRCA ^d	1,06	0,94	0,95	1,15	1	1,04	0,97	1,04	0,89	0,88	0,99
MRCA ^e	1,2	1,34	1,43	1,17	1,08	1,03	1,04	1,07	0,97	0,85	1,12
RTA ^f	-0,15	-0,4	-0,48	-0,02	-0,08	0	-0,07	-0,03	-0,07	0,03	-0,13

cd. tabeli 3.

Wyszcz.	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2004–2013 ^g
TC ^b	0,94	0,99	1	0,94	0,89	1,1	1,03	0,95	1,1	1,25	1,02
IIT ^c	0,97	1	1	0,97	0,94	0,95	0,99	0,97	0,95	0,89	0,96
XRCA ^d	1,11	1,22	1,24	1,18	1,08	1,22	1,17	1,11	1,32	1,37	1,2
MRCA ^e	0,94	1,04	1,03	1	0,93	0,95	0,98	1	1,06	1,01	0,99
RTA ^f	0,18	0,19	0,21	0,18	0,15	0,27	0,19	0,11	0,26	0,36	0,21

^a Zgodnie z klasyfikacją FAOSTAT za produkty roślinne przyjęto produkty o kodach 15–862 w sekcji handel; ^b TC – wskaźnik pokrycia importu eksportem; ^c IIT – wskaźnik handlu wewnątrzgałęziowego; ^d XRCA – wskaźnik relatywnej komparatywnej przewagi eksportu; ^e MRCA – wskaźnik relatywnej chłonności importu; ^f RTA – wskaźnik relatywnej przewagi handlu; ^g średnia arytmetyczna z lat.

Źródło: obliczenia własne na podstawie: FAOSTAT, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/> [19.08.2016]; The World Bank, <http://databank.worldbank.org/data/> [19.08.2016].

Na podstawie otrzymanych wyników stwierdzono, iż krajowy rynek produktów roślinnych był konkurencyjny na arenie międzynarodowej w okresie poakcesyjnym (tabela 3). Świadczyła o tym dodatnia wartość wskaźnika relatywnej przewagi handlu (RTA) oraz większa od jedności wartość wskaźnika relatywnej komparatywnej przewagi eksportu (XRCA) w każdym z badanych lat tego okresu. Stanowiło to istotną zmianę w stosunku do okresu przedakcesyjnego, w którym średnia wartość wskaźnika RTA była ujemna i wskazywała na ograniczoną konkurencyjność w handlu artykułami roślinnymi. Warto zwrócić uwagę, iż w żadnym z badanych lat w okresie przedakcesyjnym nie stwierdzono spełnienia obydwu warunków koniecznych do stwierdzenia konkurencyjności w handlu produktami roślinnymi (XRCA>1 oraz RTA>0). Natomiast zmiana wartości wskaźnika relatywnej przewagi handlu (RTA) na dodatnią w latach 2004–2013 była determinowana zarówno poprzez wzrost wskaźnika relatywnej komparatywnej przewagi eksportu (XRCA) oraz spadek wskaźnika relatywnej chłonności importu (MRCA). Można zatem stwierdzić, iż akcesja korzystnie wpłynęła na sytuację eksporterów produktów roślinnych, a wartość wskaźnika relatywnej przewagi handlu charakteryzowała się tendencją wzrostową. Ponadto rynek produktów roślinnych wykazywał się bardzo wysokim poziomem wskaźnika handlu wewnątrzgałęziowego, zwłaszcza w okresie poakcesyjnym. Oznaczało to wysoki stopień zrównoważenia wartości eksportu oraz importu produktów roślinnych.

Tabela 4. Wybrane wskaźniki konkurencyjności krajowego rynku produktów zwierzęcych^a w handlu międzynarodowym w latach 1994–2013

Wyszcz.	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	1994–2003 ^g
TC ^b	1,36	1,98	1,84	2,14	2,42	2,24	2	3,36	3,09	4,31	2,47
IIT ^c	0,85	0,67	0,7	0,64	0,58	0,62	0,67	0,46	0,49	0,38	0,61
XRCA ^d	1,6	1,59	1,75	2,21	2,05	1,58	1,41	1,41	1,18	1,34	1,61
MRCA ^e	1,01	0,71	0,72	0,72	0,57	0,48	0,52	0,35	0,33	0,29	0,57
RTA ^f	0,59	0,89	1,03	1,49	1,47	1,1	0,89	1,06	0,85	1,05	1,04

cd. tabeli 4.

Wyszcz.	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2004–2013 ^g
TC ^b	3,43	3,49	3,72	3,1	2,3	1,91	2,16	2,1	2,11	2,02	2,63
IIT ^c	0,45	0,45	0,42	0,49	0,61	0,69	0,63	0,64	0,64	0,66	0,57
XRCA ^d	1,65	2,1	2,17	2,1	2,04	1,95	2,11	2,25	2,48	2,37	2,12
MRCA ^e	0,48	0,64	0,61	0,67	0,85	1,11	1,04	1,1	1,28	1,36	0,91
RTA ^f	1,17	1,47	1,57	1,42	1,19	0,84	1,07	1,15	1,2	1,01	1,21

^a Zgodnie z klasyfikacją FAOSTAT za produkty zwierzęce przyjęto produkty o kodach 866–1277 w sekcji „handel” z wyłączeniem produktów o kodzie 1232 (przetwory spożywcze nigdzie indziej nie wyszczególnione); ^b TC – wskaźnik pokrycia importu eksportem; ^c IIT – wskaźnik handlu wewnątrzgałęziowego; ^d XRCA – wskaźnik relatywnej komparatywnej przewagi eksportu; ^e MRCA – wskaźnik relatywnej chłonności importu; ^f RTA – wskaźnik relatywnej przewagi handlu; ^g średnia arytmetyczna z lat.

Źródło: obliczenia własne na podstawie: FAOSTAT, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/> [19.08.2016]; The World Bank, <http://databank.worldbank.org/data/> [19.08.2016].

Z kolei krajowe produkty zwierzęce były bardziej konkurencyjne w skali globalnej w obydwu badanych okresach, aniżeli artykuły pochodzenia roślinnego (tabela 4). Świadczyły o tym istotnie dodatnie wartości wskaźnika relatywnej komparatywnej przewagi eksportu (XRCA) oraz relatywnej przewagi handlu (RTA) dla produktów zwierzęcych. Ponadto obydwie wspomniane wskaźniki na tym rynku przyjmowały po akcesji wyższą średnią wartość, aniżeli przed nią. Warto jednak zwrócić uwagę, iż w przypadku produktów roślinnych odnotowano wyższy wzrost średniej wartości wskaźnika relatywnej przewagi handlu (RTA) pomiędzy badanymi okresami. Niniejsza sytuacja zaistniała między innymi z tego powodu, iż w okresie poakcesyjnym znacząco wzrosła wartość importu produktów zwierzęcych, co determinowało znaczący wzrost średniej wartości wskaźnika relatywnej chłonności importu (MRCA) na tym rynku. Warto również zwrócić uwagę na istotny wzrost wskaźnika relatywnej komparatywnej przewagi eksportu (XRCA) w latach 2004–2005, który był niewątpliwie stymulowany akcesją Polski do Unii Europejskiej. Zaobserwowano również, iż znacząca różnica pomiędzy wartością eksportu i importu w handlu produktami zwierzęcymi determinowała wysoką wartość wskaźnika pokrycia eksportu importem oraz prowadziła do ograniczenia handlu wewnątrzgałęziowego.

4. KONKURENCYJNOŚĆ MIĘDZYNARODOWA POSZCZEGÓLNYCH PRODUKTÓW ROLNYCH

Ostatni etap badania konkurencyjności krajowego rynku produktów rolnych stanowiła obserwacja wybranych wskaźników i wartości oraz tendencji w kształtowaniu się wolumenu wymiany handlowej dla poszczególnych produktów roślinnych. W celu identyfikacji różnic w poziomie konkurencyjności pomiędzy poszczególnymi rynkami, porównano kształtowanie się wybranych wskaźników

oraz udziału w wartości eksportu oraz importu podstawowych produktów roślinnych przed i po akcesji (tabela 5).

Tabela 5. Wybrane wskaźniki konkurencyjności podstawowych produktów roślinnych^a oraz ich udział w handlu międzynarodowym w Polsce w latach 1994–2003^b oraz 2004–2013^b

Wyszczególnienie		TC ^c	IIT ^d	XRCA ^e	MRCA ^f	RTA ^g	Udział w eksporcie produktów roślinnych (w %)	Udział w imporcie produktów roślinnych (w %)
Zboża i jego przetwory ^h	1994–2003	0,46	0,59	0,46	0,79	-0,33	9,20	13,92
	2004–2013	1,39	0,84	1,05	0,65	0,40	17,16	13,02
Rzepak – ziarno i oleje ⁱ	1994–2003	8,01	0,50	3,44	1,74	1,70	2,45	0,94
	2004–2013	3,38	0,58	4,93	1,74	3,19	3,94	2,00
Ziemniaki świeże i mrożone ^j	1994–2003	2,97	0,59	1,79	0,44	1,35	2,24	0,49
	2004–2013	1,48	0,81	1,30	0,88	0,42	1,31	1,04
Cukier i jego przetwory ^k	1994–2003	2,54	0,58	2,16	0,60	1,57	12,64	3,13
	2004–2013	1,71	0,77	1,60	0,81	0,78	7,17	4,44
Owoce i ich przetwory ^l	1994–2003	1,08	0,90	2,78	1,62	1,15	32,38	19,15
	2004–2013	1,07	0,96	2,10	1,57	0,53	19,57	18,66
Warzywa i ich przetwory ^m	1994–2003	2,26	0,63	2,10	0,65	1,46	22,63	6,26
	2004–2013	1,84	0,71	1,96	0,96	1,00	17,89	9,94
Pozostałe produkty roślinne ⁿ	1994–2003	0,20	0,33	0,36	1,28	-0,92	18,46	56,12
	2004–2013	0,66	0,79	0,77	1,00	-0,23	32,95	50,90

^a Zgodnie z klasyfikacją FAOSTAT za produkty roślinne przyjęto produkty o kodach 15–862 w sekcji handel; ^b średnia arytmetyczna z lat; ^c TC – wskaźnik pokrycia importu eksportem; ^d IIT – wskaźnik handlu wewnątrzgałęziowego; ^e XRCA – wskaźnik relatywnej komparatywnej przewagi eksportu; ^f MRCA – wskaźnik relatywnej chłonności importu; ^g RTA – wskaźnik relatywnej przewagi handlu; ^h produkty o kodach 15–115; ⁱ produkty o kodach 270–271; ^j produkty o kodach 116–118; ^k produkty o kodach 149–173; ^l produkty o kodach 486–628 oraz 677; ^m produkty o kodach 176–476; ⁿ produkty o kodach 631–672 oraz 687–862.

Źródło: obliczenia własne na podstawie: FAOSTAT, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/> [19.08.2016]; The World Bank, <http://databank.worldbank.org/data/> [19.08.2016].

Największy udział w wymianie handlowej produktami roślinnymi, miały pozostałe produkty roślinne, które nie były związane bezpośrednio z żadną z wyodrębnionych grup produktów. Do pozostałych produktów roślinnych zaliczono między innymi: ziarno i produkty kakaowe, kaczuk, napoje alkoholowe, produkty tytoniowe, herbatę, kawę, przyprawy, żywność dla zwierząt oraz nigdzie indziej nie klasyfikowane przetwory żywnościowe. Średni udział tej grupy produktów w okresie poakcesyjnym stanowił połowę wartości wszystkich sprowadzanych

do kraju produktów roślinnych oraz odpowiadał za jedną trzecią wartości eksportu. Zaobserwowano, iż była to jedna z trzech grup produktów, której udział w eksporcie uległ zwiększeniu w okresie poakcesyjnym. Pozostałe dwie to zboża i ich przetwory oraz ziarno i oleje rzepakowe. Relatywny wzrost eksportu wymienionych powyżej trzech grup produktowych wiązał się również z poprawą konkurencyjności w handlu tymi produktami. Jednakże, z wyjątkiem rzepaku, średnia wartość wskaźnika relatywnej przewagi handlu w okresie poakcesyjnym dla zbóż i ich przetworów oraz pozostałych produktów żywnościowych i tak była mniejsza od pozostałych produktów roślinnych. Rzepak natomiast stanowił najbardziej konkurencyjny produkt, zarówno w okresie przedakcesyjnym, jak i po akcesji. Warto dodać, iż wzrost konkurencyjności rzepaku oraz zbóż był uwarunkowany m. in. poprzez rosnący popyt zagraniczny oraz wysoki poziom dofinansowania tych upraw¹⁶.

Wskaźniki konkurencyjności dla pozostałych produktów kształtowały się natomiast mniej korzystnie. Największy bezwzględny spadek średniej wartości wskaźnika relatywnej przewagi handlu (RTA) pomiędzy badanymi okresami zaobserwowano dla upraw okopowych oraz ich przetworów. Pogorszeniu uległy zwłaszcza wskaźniki w handlu ziemniakami świeżymi i mrożonymi. Wyniki te były jeszcze gorsze, gdyby przy obliczaniu wartości wymiany handlowej zostały uwzględnione przetwory skrobiowe¹⁷. Mniejszy spadek konkurencyjności zaobserwowano na rynku owoców i warzyw¹⁸. Należy jednak podkreślić, iż pomimo spadku wartości wskaźnika relatywnej przewagi handlu, ziemniaki, cukier, owoce i warzywa oraz przetwory niniejszych produktów, nadal były konkurencyjne na arenie międzynarodowej. Świadczył o tym dodatnia wartość wskaźnika relatywnej przewagi handlu (RTA) oraz wysokie wartości wskaźnik relatywnej komparatywnej przewagi eksportu (XRCA). Średnie wartości wskaźnika handlu wewnątrz gałęziowego (IIT) przed i po akcesji osiągały najwyższe wartości na rynku owoców i ich przetworów. Wartość importu i eksportu na pozostałych rynkach równoważyła się w wyraźnie mniejszym stopniu, aczkolwiek warto zwrócić uwagę, iż średnia wartość wskaźnika handlu wewnątrz gałęziowego (IIT) dla każdego z badanych produktów była wyższa w okresie poakcesyjnym.

Uzupełnienie oceny konkurencyjności oraz wartości wymiany handlowej na rynkach produktów roślinnych, stanowiła obserwacja kształtowania się wolumenu wymiany handlowej przed i po akcesji (tabela 6). Wielkość eksportu i importu, wyrażona w wielkościach fizycznych w mniejszym stopniu podlegała wahaniom ze względu na zmienność cen, stóp inflacji oraz poziomów kursów walutowych, niż to miało miejsce przy badaniu kształtowania się wartości wymiany handlowej.

¹⁶ D. Czakowski, *Cereal Market before and after the Integration of Poland into the European Union. Dynamics of Supply and Demand Correlations*, „Management” 2013, nr 17.1, s. 405–419.

¹⁷ Zgodnie z metodologią FAOSTAT produkty przetwórstwa skrobiowego nie zostały uwzględnione w handlu podstawowymi produktami rolnymi.

¹⁸ A. Czyżewski, D. Czakowski, *Selected economic relationships on the fruit and vegetable market in Poland (1994–2013)*, „Journal of Agribusiness and Rural Development” 2016, nr 4 (42), s. 511–519.

Tabela 6. Obroty handlu zagranicznego na podstawowych rynkach roślinnych w Polsce w latach 1994–2013 (w tys. ton)

Wyszczególnienie		1994–2003 ^a	2004–2013 ^a	2004–2013/1994–2003 ^b
Zboża i ich przetwory (w ekwiwalencie ziarna zbóż)	Eksport	264,9	2168,3	818,67%
	Import	1651,4	2020,0	122,33%
	Saldo	-1386,5	148,2	-
Rzepak (ziarno)	Eksport	120,5	329,6	273,55%
	Import	55,5	227,5	409,69%
	Saldo	65,0	102,1	-
Ziemniaki i ich przetwory (w ekwiwalencie ziemniaków)	Eksport	496,4	1217,9	245,35%
	Import	509,3	2301,1	451,82%
	Saldo	-12,9	-1083,2	-
Cukier surowy i rafino- wany (w przeliczeniu na cukier biały)	Eksport	298,2	453,0	151,91%
	Import	55,5	152,0	273,87%
	Saldo	242,7	301,0	-
Owoce i ich przetwory (w masie produktu)	Eksport	701,2	1576,0	224,74%
	Import	983,7	1457,1	148,12%
	Saldo	-282,5	118,9	-
Warzywa i ich przetwory (w masie produktu)	Eksport	439,8	931,9	211,92%
	Import	222,1	515,1	231,93%
	Saldo	217,7	416,9	-

^a średnia arytmetyczna z lat; ^b indeks dynamiki pomiędzy średnimi arytmetycznymi z podanych okresów.

Źródło: obliczenia własne na podstawie: IERiGŻ-PIB, 1995–2015, *Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi. Analizy Rynkowe*, nr 1–42, Warszawa; IERiGŻ-PIB, 1996–2015, *Rynek cukru – stan i perspektywy. Analizy Rynkowe*, nr 10–42, Warszawa; IERiGŻ-PIB, 1996–2015, *Rynek owoców i warzyw – stan i perspektywy. Analizy Rynkowe*, nr 8–47, Warszawa; IERiGŻ-PIB, 1996–2015, *Rynek rzepaku – stan i perspektywy. Analizy Rynkowe*, nr 9–47, Warszawa; IERiGŻ-PIB, 1996–2015, *Rynek zbóż – stan i perspektywy. Analizy Rynkowe*, nr 10–48, Warszawa; IERiGŻ-PIB, 1996–2015, *Rynek ziemniaka – stan i perspektywy. Analizy Rynkowe*, nr 10–42, Warszawa.

Wśród wszystkich badanych produktów, największej zmianie uległa wielkość eksportu zbóż i ich przetworów. Proces ten był silniej determinowany poprzez zwiększenie wolumenu ziarna zbóż, wysyłanego zagranicę, który wzrósł średnio prawie dziesięciokrotnie w okresie poakcesyjnym, w stosunku do średniej z lat 1994–2003. Tymczasem import ziarna praktycznie pozostał niezmienny (wzrost jedynie o około 3%). Łącznie z mąką i produktami przetworzonymi zaobserwowano około siedmiokrotnie bardziej dynamiczny wzrost eksportu od importu na tym rynku. Warto również dodać, iż w okresie poakcesyjnym, saldo handlowe na rynku zbóż i ich przetworów było dodatnie. Podczas gdy, przed akcesją bilans handlowy na tym rynku był ujemny. Wśród pozostałych produktów roślinnych wyższą dynamikę średnich wielkości eksportu w porównaniu z importem zaobserwowano jeszcze tylko na rynku owoców i ich przetworów. Pomimo tego, iż w przypadku pozostałych produktów zanotowano większy wzrost wartości importu, średnie saldo

wymiany handlowej na prawie wszystkich wyszczególnionych rynkach produktów roślinnych, w okresie poakcesyjnym było wyższe, aniżeli w okresie poprzedzającym akcesję. Jedynie w przypadku ziemniaków i ich przetworów (łącznie ze przetworami skrobiowymi) zaobserwowano wyraźny spadek salda handlowego. Zadecydował o tym, o bardziej dynamiczny wzrost wielkości importu, aniżeli eksportu¹⁹. Poza obserwacją zmian wielkości średnich z okresu przed i poakcesyjnego, prześledzono również tendencję w kształtowaniu się wolumenu wymiany handlowej poszczególnymi produktami roślinnymi na przestrzeni całego badanego okresu (1994–2013).

Analogicznie, jak dla produktów roślinnych, do oceny poziomu konkurencyjności podstawowych grup produktów zwierzęcych posłużono się średnimi wartościami wybranych wskaźników mierzących poziom konkurencyjności oraz porównano zmiany w kształtowaniu się udziału danych grup produktów w całkowitej wartości eksportu oraz importu produktami zwierzęcymi w okresie przed i poakcesyjnym (tabela 7). Uprzednio policzone wskaźniki dla wszystkich produktów pochodzenia zwierzęcego kształtowały się bardzo korzystnie, stąd wzrost średniej wartości wskaźnika realnej przewagi handlu dla wszystkich produktów na tym rynku, z wyjątkiem wieprzowiny, co nie stanowiło zaskoczenia. Jednakże warto zwrócić uwagę, iż dynamika wskaźnika relatywnej przewagi handlu (RTA) była inna w zależności od grupy produktów. Najwyższe tempo wzrostu konkurencyjności oraz udziału w eksporcie odnotowano dla produktów drobiowych oraz jaj i ich przetworów. Bardzo ciekawie sytuacja kształtowała się zwłaszcza w przypadku rynku jaj. Średnia wartość wskaźnika relatywnej przewagi handlu (RTA) na tym rynku w latach 2004–2013 była najwyższa spośród wszystkich badanych produktów, podczas gdy w latach 1994–2003 była ona najniższa i w dodatku ujemna. Świadczyło to o bardzo wysokiej dynamice eksportu jaj i ich przetworów, na tle innych produktów. Udział produktów drobiowych oraz jaj w okresie poakcesyjnym w całości wartości eksportu wynosił około 22%. Jednocześnie import drobiu i jaj pokrywał 12% całości importu w tym samym okresie.

Większy udział w wartości wymiany handlowej produktami zwierzęcymi przypadł natomiast wołowinie oraz mleku i jego przetworom. Obydwa wymienione rynki pokrywały prawie 50% eksportu oraz nieco ponad 20% importu w okresie poakcesyjnym. Jak zatem widać produkcja wołowiny i mleka była wyraźnie zorientowana proeksportowo. Świadczyły o tym również bardzo wysokie wartości wskaźnika pokrycia importu eksportem (TC), które w przypadku wołowiny w obydwu badanych okresach były większe od dziesięciu. Warto również zwrócić uwagę, że pomimo faktu iż w okresie poakcesyjnym wskaźniki relatywnej przewagi handlu (RTA) na rynku wołowiny oraz mleka przyjmowały niższe wartości, aniżeli w przypadku drobiu i jaj, to i tak ich poziom również był bardzo wysoki, a tym samym świadczył o wysokiej konkurencyjności tych produktów. Wyraźny spadek, zarówno średniego udziału w wartości eksportu oraz importu, zaobserwowano dla

¹⁹ D. Czakowski, *Rynek roślin okopowych w Polsce: poziom, dynamika i uwarunkowania rozwoju*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2015, nr 41, tom 2, s. 147–157.

pozostałych produktów zwierzęcych. Do niniejszej grupy zaliczono produkty niekwalifikujące się do żadnej z podstawowych kategorii. Znalazły się w niej między innymi takie produkty jak: mięso i jego przetwory innego pochodzenia niż wieprzowego, wołowego lub drobiowego, dziczyzna, smalce i oleje zwierzęce, skóry oraz wełna. Średnia wartość wskaźnika relatywnej przewagi handlu (RTA) dla tych produktów była nieznacznie dodatnia w obydwu okresach, jednakże ze względu na niższą od jedności średnią wartość wskaźnika relatywnej komparatywnej przewagi eksportu (XRCA) w okresie poakcesyjnym, nie można jednoznacznie wskazać, iż były to produkty konkurencyjne w handlu międzynarodowym.

Tabela 7. Wybrane wskaźniki konkurencyjności podstawowych produktów zwierzęcych^a oraz ich udział w handlu międzynarodowym w Polsce w latach 1994–2003^b oraz 2004–2013^b

Wyszczególnienie		TC ^c	IIT ^d	XRCA ^e	MRCA ^f	RTA ^g	Udział w eksporcie produktów zwierzęcych (w %)	Udział w imporcie produktów zwierzęcych (w %)
Wieprzowina (żywiec, mięso i przetwory) ^h	1994–2003	2,55	0,58	2,24	0,70	1,55	19,39	19,88
	2004–2013	0,99	0,82	2,61	2,86	-0,25	18,95	53,15
Wołowina (żywiec, mięso i przetwory) ⁱ	1994–2003	11,78	0,23	1,50	0,14	1,36	17,07	4,79
	2004–2013	15,28	0,13	2,44	0,15	2,29	19,24	3,34
Drób (żywiec, mięso i przetwory) ^j	1994–2003	2,11	0,70	2,07	0,91	1,16	12,22	16,12
	2004–2013	5,77	0,31	3,83	0,59	3,24	18,70	9,46
Jaja kurze i ptasie oraz ich przetwory ^k	1994–2003	0,72	0,34	0,43	0,88	-0,45	0,38	2,10
	2004–2013	3,41	0,47	4,75	1,26	3,50	3,28	2,38
Mleko i jego przetwory ^l	1994–2003	5,12	0,37	1,90	0,29	1,60	29,25	15,86
	2004–2013	4,83	0,39	2,54	0,55	1,98	29,53	17,13
Pozostałe produkty zwierzęce ^m	1994–2003	1,27	0,89	1,06	1,03	0,03	21,69	41,26
	2004–2013	1,85	0,70	0,66	0,62	0,04	10,31	14,54

^a Zgodnie z klasyfikacją FAOSTAT za produkty zwierzęce przyjęto produkty o kodach 866–1273 z wyłączeniem pozycji 1232 w sekcji handel. ^b średnia arytmetyczna z lat; ^c TC – wskaźnik pokrycia importu eksportem; ^d IIT – wskaźnik handlu wewnątrzgałęziowego; ^e XRCA – wskaźnik relatywnej komparatywnej przewagi eksportu; ^f MRCA – wskaźnik relatywnej chłonności importu; ^g RTA – wskaźnik relatywnej przewagi handlu; ^h produkty o kodach 1034–1042; ⁱ produkty o kodach 866–875; ^j produkty o kodach 1057–1061 oraz 1068–1080; ^k produkty o kodach 1062–1064 oraz 1091; ^l produkty o kodach 882–909; ^m produkty o kodach 920–1026, 1043, 1096–1277.

Źródło: obliczenia własne na podstawie: FAOSTAT, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/> [19.08.2016]; The World Bank, <http://databank.worldbank.org/data/> [19.08.2016].

Zatem można stwierdzić, iż pozycja konkurencyjna w wymianie wyżej opisanymi produktami była bardzo korzystna, zwłaszcza w okresie poakcesyjnym. Odmienny kierunek zmian zaobserwowano jedynie w przypadku produktów wieprzowych²⁰. Średnia wartość wskaźnika relatywnej przewagi handlu (RTA) w okresie przedakcesyjnym dla tych produktów była wysoka, co wskazywało na ich konkurencyjność. Natomiast sytuacja ta uległa diametralnemu pogorszeniu w okresie poakcesyjnym. Średnia wartość wskaźnika chłonności importu (MRCA) była w nim wyższa od wartości wskaźnika komparatywnej przewagi eksportu, co determinowało ujemną wartość wskaźnika relatywnej przewagi handlu. Ponadto średni udział wieprzowiny w wartości eksportu produktów zwierzęcych po akcesji utrzymał się na podobnym poziomie jak przed nią. Natomiast udział w wartości importu wzrósł z niecałych 20% do ponad 53%. Dynamiczny wzrost wartości importu świadczył o złej koniunkturze dla producentów na tym rynku, która była efektem między innymi niskiej koncentracji i specjalizacji produkcji. Przekładało się to na niską opłacalności hodowli i niski poziom konkurencyjności na rynku międzynarodowym²¹ [Czyżewski i Henisz-Matuszczak 2006, s. 17–20]. Natomiast w związku ze znaczną przewagą wartości eksportu na większości rynków produktów zwierzęcych, wskaźnik handlu wewnątrzgałęziowego (IIT) kształtował się na nich na niskim poziomie w obydwu badanych okresach. Jedynie w przypadku rynku wieprzowiny oraz pozostałych produktów zwierzęcych wskaźnik IIT był relatywnie wyższy.

Tabela 8. Obroty handlu zagranicznego na podstawowych rynkach zwierzęcych w Polsce w latach 1994–2013 (w tys. ton)

Wyszczególnienie		1994–2003 ^a	2004–2013 ^a	2004–2013/1994–2003 ^b
Wieprzowina (w tys. ton wagi poubojowej schłodzonej) ^c	Eksport	154,7	401,4	259,55%
	Import	60,6	472,6	780,51%
	Saldo	94,1	-71,2	-
Wołowina (w tys. ton wagi poubojowej schłodzonej) ^c	Eksport	71,5	259,1	362,37%
	Import	10,1	17,5	173,58%
	Saldo	61,4	241,7	-
Drób (w tys. ton wagi produktu)	Eksport	45,9	359,0	782,14%
	Import	37,4	80,8	216,04%
	Saldo	8,5	278,2	
Jaja (tys. ton)	Eksport	5,3	104,2	1950,90%
	Import	3,6	14,1	390,30%
	Saldo	1,7	90,1	

²⁰ D. Czakowski, *Dostosowania na rynku mięsa w Polsce przed i po akcesji do Unii Europejskiej*, „Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy” 2012, nr 5, s. 61–73.

²¹ A. Czyżewski, A. Henisz-Matuszczak, *Rolnictwo Unii Europejskiej i Polski. Studium porównawcze struktur wytwórczych i regulatorów rynków rolnych*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2006, s. 17–20.

cd. tabeli 8.

Wyszczególnienie		1994–2003 ^a	2004–2013 ^a	2004–2013/1994–2003 ^b
Mleko i jego przetwory (w mln l w ekwiwalencji surowca)	Ekspert	988,3	2075,5	210,01%
	Import	346,8	618,5	178,36%
	Saldo	641,5	1457,0	-

^a średnia arytmetyczna z lat; ^b indeks dynamiki pomiędzy średnimi arytmetycznymi z podanych okresów; ^c od 2005 r. zmieniły się zasady przeliczania eksportu i importu na ekwiwalent mięsa, zgodnie z metodyką Komisji Europejskiej, w związku z tym nie był już uwzględniany smalec oraz podroby, a w pozostałych grupach towarowych na ekw. mięsa były przeliczane tylko określone asortymenty żywca, mięsa i przetworów mięsnych.

Źródło: obliczenia własne na podstawie: IERiGŻ-PIB, 1995–2015, *Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi. Analizy Rynkowe*, nr 1–42, Warszawa; IERiGŻ-PIB, 1996–2015, *Rynek drobiu – stan i perspektywy. Analizy Rynkowe*, nr 10–48, Warszawa; IERiGŻ-PIB, 1996–2015, *Rynek mięsa – stan i perspektywy. Analizy Rynkowe*, nr 10–48, Warszawa; IERiGŻ-PIB, 1996–2015, *Rynek mleka – stan i perspektywy. Analizy Rynkowe*, nr 10–48, Warszawa.

Przewagi komparatywne producentów na rynku produktów zwierzęcych w Polsce przełożyły się również na bardziej dynamiczny wzrost wolumenu eksportu w relacji do wielkości importu we wszystkich badanych grupach produktów zwierzęcych z wyjątkiem wieprzowiny (tabela 8). Co więcej sytuacja ma tym rynku pogorszyła się na tyle, iż średnio w okresie poakcesyjnym (2004–2013) saldo wymiany handlowej przyjęło ujemną wartość. Na pozostałych rynkach mieliśmy do czynienia ze znacznym wzrostem eksportu, który był zwłaszcza widoczny na rynku drobiu i jaj²².

5. PODSUMOWANIE

Przechodząc do konkluzji, można stwierdzić, iż dynamika konkurencyjności oraz poprawy salda handlowego w sektorze rolno-spożywczym przewyższała tendencje, dla całej gospodarki narodowej. Znalazło to swoje potwierdzenie w kształtowaniu się wartości wskaźników relatywnej przewagi komparatywnej eksportu (XRCA) oraz relatywnej chłonności importu (MRCA), które wspólnie determinowały korzystny, zwłaszcza w okresie poakcesyjnym poziom wskaźnika relatywnej przewagi handlu (RTA). Stwierdzono także, iż zarówno przed jak i po akcesji, większy udział w wymianie handlowej produktami rolno-spożywczymi, miały produkty pochodzenia roślinnego. Natomiast wartość salda handlowego osiągała korzystniejsze wartości dla produktów pochodzenia zwierzęcego. Warto jednak zwrócić uwagę, iż pomiędzy okresem przed i poakcesyjnym w większym stopniu wzrosła średnia wartość importu produktów zwierzęcych, aniżeli roślinnych, przy zbliżonej dynamice wartości eksportu na obydwu rynków. Korzystniej-

²² D. Czakowski, *Zasobowe i efektywnościowe uwarunkowania produkcji drobiu i jaj w Polsce z perspektywy akcesji do Unii Europejskiej*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2015, t. XVII, z. 2, s. 20–25.

sze saldo wymiany handlowej na rynku produktów zwierzęcych determinowało również wyższą konkurencyjność na tym rynku, mierzoną przy pomocy wskaźnika relatywnej przewagi handlu (RTA).

Spośród podstawowych produktów roślinnych wzrost konkurencyjności w okresie poakcesyjnym, zaobserwowano w przypadku zbóż oraz ich przetworów, a także rzepaku oraz produktów nie przypisanych do żadnego z podstawowych rynków. Natomiast średnia wartość wskaźnika relatywnej przewagi handlu (RTA) na rynkach owoców, warzyw i cukru z przetworami uległa zmniejszeniu w latach 2004–2013. W największym stopniu pogorszyła się pozycja konkurencyjna ziemniaków świeżych i mrożonych. Jednakże, pomimo spadku wskaźnika RTA na tych czterech rynkach, niniejsze produkty nadal były konkurencyjne w handlu międzynarodowym. Natomiast w przypadku większości produktów zwierzęcych, konkurencyjność w okresie poakcesyjnym rosła. Sytuacja taka miała miejsce w przypadku rynków wołowiny, drobiu i jaj oraz mleka i jego przetworów. Wyjątek stanowił jedynie rynek wieprzowiny, na którym pogorszeniu uległ zarówno wskaźnik relatywnej przewagi handlu (RTA), jak również saldo wymiany handlowej, które średniorocznie w okresie poakcesyjnym było ujemne.

BIBLIOGRAFIA

- Czakowski D., *Cereal Market before and after the Integration of Poland into the European Union. Dynamics of Supply and Demand Correlations*, "Management" 2013, nr 17.1.
- Czakowski D., *Dostosowania na rynku mięsa w Polsce przed i po akcesji do Unii Europejskiej*, „Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy” 2012, nr 5.
- Czakowski D., *Rynek roślin okopowych w Polsce: poziom, dynamika i uwarunkowania rozwoju*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2015, nr 41, t. 2.
- Czakowski D., *Zasobowe i efektywnościowe uwarunkowania produkcji drobiu i jaj w Polsce z perspektywy akcesji do Unii Europejskiej*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2015, t. XVII, z. 2.
- Czyżewski A., Czakowski D., *Selected economic relationships on the fruit and vegetable market in Poland (1994–2013)*, "Journal of Agribusiness and Rural Development" 2016, nr 4 (42).
- Czyżewski A., Hennisz-Matuszczak A., *Rolnictwo Unii Europejskiej i Polski. Studium porównawcze struktur wytwórczych i regulatorów rynków rolnych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2006.
- Domańska K., Nowak A., *Konkurencyjność polskiego rolnictwa na rynku Unii Europejskiej*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 361.
- FAOSTAT, <http://faostat3.fao.org/compare/E> [19.08.2016].
- Frohberg K., Hartmann M., *Comparing Measures of Competitiveness*, Discussion Paper, No. 2, IAMO, Halle 1997.

- Grubel H. G., Lloyd P. J., *Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products*, Wiley, New York 1975.
- Grubel H. G., Lloyd P. J., *The Empirical Measurement of Intra-Industry Trade*, "Economic Record" 1971, vol. 47, No. 4.
- IERiGŻ-PIB, *Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi. Analizy Rynkowe*, nr 1–42, Warszawa 1995–2015.
- IERiGŻ-PIB, *Rynek cukru – stan i perspektywy. Analizy Rynkowe*, nr 10–42, Warszawa 1996–2015.
- IERiGŻ-PIB, *Rynek drobiu – stan i perspektywy. Analizy Rynkowe*, nr 10–48, Warszawa 1996–2015.
- IERiGŻ-PIB, *Rynek mięsa – stan i perspektywy. Analizy Rynkowe*, nr 10–48, Warszawa 1996–2015.
- IERiGŻ-PIB, *Rynek mleka – stan i perspektywy. Analizy Rynkowe*, nr 10–48, Warszawa 1996–2015.
- IERiGŻ-PIB, *Rynek owoców i warzyw – stan i perspektywy. Analizy Rynkowe*, nr 8–47, Warszawa 1996–2015.
- IERiGŻ-PIB, *Rynek rzepaku – stan i perspektywy. Analizy Rynkowe*, nr 9–47, Warszawa 1996–2015.
- IERiGŻ-PIB, *Rynek zbóż – stan i perspektywy. Analizy Rynkowe*, nr 10–48, Warszawa 1996–2015.
- IERiGŻ-PIB, *Rynek ziemniaka – stan i perspektywy. Analizy Rynkowe*, nr 10–42, Warszawa 1996–2015.
- Jagiełło M., *Wskaźniki międzynarodowej konkurencyjności gospodarki*, Studia i Materiały nr 80, Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktury, Warszawa 2003.
- Judzińska A., Łopaciuk W., *Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na zmiany w rolnictwie*, Program Wieloletni 2011–2014 (nr 38), IERiGŻ-PIB, Warszawa 2012.
- Pawlak K., *Competitiveness of chief producers of plant raw materials in intra-EU trade*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego” 2010, nr 10(25).
- Pawlak K., *Pozycja konkurencyjna głównych producentów i eksporterów nasion oleistych i olejów roślinnych w handlu wewnątrzspółnotowym*, „Journal of Agribusiness and Rural Development” 2014, vol. 3 (33).
- Radło M., *Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki. Uwagi na temat definicji, czynników i miar*, Instytut Gospodarki Światowej – Szkoła Główna Handlowa. Warszawa 2008.
- Rowiński J., *Wsparcie rolnictwa w wybranych krajach*, Program Wieloletni 2011–2014 (nr 18), IERiGŻ-PIB, Warszawa 2011.
- Szczepaniak I. (red.), *Ocena rozwoju konkurencyjności polskich producentów żywności po integracji z Unią Europejską*, Program Wieloletni 2005–2009 (nr 99), IERiGŻ-PIB, Warszawa 2008.
- The World Bank, <http://databank.worldbank.org/data/> [19.08.2016].
- Urban R., Szczepaniak I., Mroczek R., *Polski sektor żywnościowy w pierwszych latach członkostwa*, Program Wieloletni 2005–2009 (nr 177), IERiGŻ-PIB, Warszawa 2010.
- Woś A., *Konkurencyjność wewnętrzna rolnictwa*, IERiGŻ, Warszawa 2001.

INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL AND AGRICULTURAL SECTOR AND BASIC AGRICULTURAL PRODUCTS IN POLAND BEFORE AND AFTER ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION (1994–2013)

Summary: In the election to test agri-food products from a perspective of ten years before and after accession. For this purpose, the balance of trade balance of the primary agricultural product and the detailed international sales data (XRCA), Relative Import Absorption (MRCA) and relative relative trade advantage (RTA) were examined. Research carried out on two subperiods: Pre-accession (1994–2003) and post-accession (2004–2013), was aimed at identifying the price changes that were identified by Poland to the Single Market for Common Agricultural Policy, as a result of accession to the European Union.

Key words: European integration, competitiveness of agriculture, markets of agricultural products.

*Dr Dariusz Czakowski
Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
Instytut Nauk Ekonomicznych
e-mail: d.czakowski@kpsw.edu.pl*